L-GĦANA SA DOTTORAT

Illum se nittrattaw ir-riċerka li għamlet Maria Brown biex kisbet id-dottorat tagħha fis-soċjoloġija tal-edukazzjoni. L-istudju mess mal-għana Maltija, l-aktar dik b'għeruq fiż-Żejtun. B'inizjattiva fil-komunità taż-Żejtun ried jintlaħaq skop edukattiv li jitbiegħed mis-sens tradizzjonali ta' skola formali. Kellu jservi bħala edukazzjoni għall-adulti, fejn il-parteċipanti fil-proġett, nisa u rġiel, kellhom 'il fuq minn 18-il sena u l-aktar fosthom kienu nies irtirati li minnhom kien hemm min qabeż is-70 sena.

Minn Charles B. Spiteri

X'kien li seta' hajjar liż-Żwieten għal dan il-proġett?

Hemm minnhom kienet toġħgobhom l-għana, peress li ż-Żejtun hu meqjus bħala l-benniena tal-għana, inkella għax ihobbu l-letteratura, il-proża u l-poeżija bil-Malti jew miktuba bid-djaletti taż-Żejtun. Tajjeb naċċenna li f'dan il-post hemm żewġ djaletti; dak tan-naħa t'fuq u dak tan-naħa t'isfel. U l-għana, il-proża, il-lingwa Maltija u dik djalettali kienu qed jintużaw bħala għodda għall-edukazzjoni fis-sens mifrux. Jiġifieri li "taqra d-dinja" - fi kliem sempliċi, li taqra *between the lines*, kif ispirat minn xogħol l-edukatur Brażiljan Paulo Freire u dawk assoċjati mieġu.

Pereżempju meta saret il-privatizzazzjoni tat-trasport pubbliku, il-komunità taż-Żejtun kienet milquta b'mod partikulari, għax hemm issib popolazzjoni anzjana, b'ħafna nies ma jsuqux u kif ġiet mibdula l-linja ma baqgħetx taqdihom bħal qabel. Allura wieħed faċli jaqbad u jwaħħal fil-Gvern, iżda bid-diskussjonijiet li kien ikollna fil-grupp, bdejna nistaqsu fuq il-privatizzazzjoni, bħala fenomenu li kien qed isehħ mad-dinja kollha.

Konna nidħlu f'dawn il-kunċetti li jistgħu jidħru astratti. Persuni li ma kinux jafu jiktbu u jaqraw kellhom narrattiva, storja u bijografija, li taħtihom profondità qawwija fil-ħsieb tagħhom. Għalhekk huma, li biex nġħidu hekk raw Malta tinbidel, bdew jifhmu x'jiġifieri tipprivatizza anki f'sens globali. U l-privatizzazzjoni tat-trasport pubbliku bdew jarawha f'livell ieħor.

Anki meta waqt is-sessjoni kienu jiġu u pereżempju jgħidu li kellhom xi għidu mal-ġar, għax beda jagħmel wisq storbju, bdejna nidħlu fuq kif huma mibnijin id-djar illum. U noħorġu l-fatt għaliex f'Malta għandna ħajt imiss m'ieħor, il-limitazzjonijiet tal-ispazju.

Numru mil-parteċipanti kienu wkoll emigrati jew kellhom lil uliedhom imsefrin u raw l-idea ta' spazju madwar id-djar. F'pajjiżna li jkollok binja detached, hi lussu. Barra, f'pajjiżi fejn l-art mhix problema u l-ispazju mhux limitat, ma ssibx djar imissu ma' xulxin. U bdejna nistaqsu kif qed nibnu f'Malta; l-arkitettura.

Jiġifieri tibda minn episodju li ġralek illum, bħal sabu li dak li jkun iż-żokkor fid-demm, jew l-obeżità u nippruvaw insibu r-raġuni. Jafu jirriżultaw mill-ikel li nikkunsmaw, in-nuqqas ta' taħriġ, l-użu żejjed tal-vetturi, u ninvestigaw x'qed jiġri b'ħarsa kritika.

Iżda dan iwassal għal xi ħaġa?

Iltqajna għal sensiela ta' diskussjonijiet ta' dan it-tip. Konna niltaqgħu darba kull ħmistax għal siegħa u nofs u naġħmlu dawn it-tip ta' diskussjonijiet, b'suġġetti li jinbtu mill-parteċipanti stess u mhux imposti minni jew mill-Professur Karm Borg tal-Fakultà tal-Edukazzjoni, li wkoll kien qed jipparteċipa fil-proġett. Ovvjament ma kienx ifisser li kollox kien *free for all*, għax bħala edukaturi, jien u l-Prof Borg konna niggwidaw id-diskussjoni. Dan biex kemm jista' jkun norbtu ma' dawn il-fenomeni li naraw ukoll barra minn Malta b'għajn kritika u dejjem bil-mistoqsija. Imbagħad, ħmistax wara, meta nerġgħu niltaqgħu, l-ewwel parti tas-sessjoni kienet tkun iddedikata għall-espressjoni tagħhom.

Jiġifieri dawn kienu jmorru d-dar u l-ħsibijiet li nkunu rriflettejna fuqhom jiktbuhom f'għana, f'poeżija bid-djalett u mhix, jew proża u jagħtuna dik l-espressjoni.

Titolbu ċertu tul jew kulħadd fil-libertà tieġħu?

F'idejhom, kemm it-tul kif wkoll l-istil. Jiġifieri min jagħżel proża, min poeżija, min jagħżel il-Malti li nitkellmu bih b'mod ġenerali, min jikteb bid-djalett ta' fuq u min jikteb bid-djalett tan-naħa t'isfel. Dejjem skont biex ihossu l-aħjar jesprimi ruħu. L-istess l-għannejja, għax kif nafu hemm l-għana talfatt – dik li tirrakkuntalek storja, u għalhekk, mill-ħsibijiet li konna niddiskutu, kien hemm min joħloq storja fittizja, iżda t-tagħlima tintrabat ma' dak li nkunu ddiskutejna. Inkella l-għana Bormliża, ċik li taqbad sillaba u ġġebbidha u trembilha. Jiġifieri biex għannej ġġiclek sentenza, ġieli ddum ħames minuti u jekk ma jfehemilekx ħa, jista' tibqa' ma tifhimhiex sakemm tibda tidra tinterpreta l-għana Bormliża.

Imbagħad kellna min jgħanni spirtu pront, fejn dawk li jkunu jibqgħu jiftakru x'ġara, joħorġu żewġ għannejja u joħolqu bħal battibekk, iwieżbu lil xulxin, ġieli f'forma ta' tgħajjir.

Iżda jkantawhom fil-ħin li tiltaqgħu?

Iva, konna niltaqgħu fiċ-Ċentru tal-Arti u l-Artiġjanat, li ġentilment kien jipprovdilna l-Kunsill Lokali taż-Żejtun. Iżda mbagħad tant kien ikollna materjal, fejn għedna li kien ħasra jservi biss għall-iskop tad-dottorat tieġħi.

Eventwalment, fl-aħħar tal-proġett, il-parteċipanti ffurmaw għaqda tagħhom, għamlu NGO u bdew jagħmlu kuntatti ma' għaqdiet oħra fil-komunità u f'Malta.

Mela din l-esperjenza swiet aktar millli kien mistenni.

Swiet mhux għax jien kont xi messija u wrejthom id-dawl, iżda għax huma diġà kellhom fihom din il-ħaġa. U kellhom interess, għax li riedu kienet daqsxejn ta' pjattaforma. Imbagħad għamilna attivitajiet fil-komunità. Jiġifieri anki l-attivitajiet li konna niddiskutu, kienu qed jitwasslu lin-nies tal-komunità u nies li huma interessati fl-għana. Iżda fejn qabel, forsi l-għana ma kinitx wisq tittratta fuq suġġetti bħall-migrazzjoni, tniġġis, trasport pubbliku, prevatizzazzjoni, globalizzazzjoni; issa kienu qed jisimgħu l-għana, li lilhom tinteressahom, Bormliża eċċ..., iżda fuq dawn it-temi.

U jekk forsi l-għana Bormliża ma tantx nifhimha jew ma tantx tinteressani, min hu dilettant tal-għana Bormliża, issoltu ma tantx kien jisma' fuq dawn it-temi. Allura sibna mezz li jista' jvassal dan it-taġħrif bil-lingwa li tinteressa lil dawn in-nies.

Jien niftakar għannejja n-naħa ta' Birżebbuġa. Dik kienet xi għana differenti jew l-istess?

Il-kategoriji prinċipali huma dawn li qed insemmu: tal-fatt, spirtu pront, il-Bormliża u l-għana tal-banju. Din tal-aħħar hi marbuta man-nisa, għax kienu jkantawha ħdejn l-għajn tal-ħasselin u jirrispondu lil xulxin huma u jaħslu. Iżda dawn ukoll kellhom konnessjonijiet mal-grupp taż-Żejtun u ma' ta' Birżebbuġa, fejn ġieli jsiru attivitajiet.

Jiġifieri jien, li qabel ma dħalt dar l-istudju ma kont naf kważi xejn fuq l-għana, kelli element ta' parteċipazzjoni u osservazzjoni. Jiġifieri ridt insir midħla, għax jien lanqas jien miż-Żejtun. U kont nattendi attivitajiet u festi, bħal Żejt iż-Żejtun u Ġieħ iż-Żejtun, fejn għadhom jistednuni.

L-għana u l-familja, jorbtu?

Iva, għax meta tkun għannej hi deċiżjoni bħal meta tidħol fil-politika, għax l-għannej għandu ċerti rabtiet, prattika li jrid isegwi u stil ta' ħajja. Qisek jekk tkun għannej ikollok rabta li sa ċertu punt hi tal-familja wkoll, apparti li tista' tkun xi ħaġa li tintiret.

Sibt li fost il-parteċipanti kien hemm min kellu t-tfal li qed ikomplu fit-tradizzjoni, anki billi jagħtuna dik il-laqta oriġinali tagħhom. Fl-għana ma tantx issib żgħażagħ, iżda xi ħaġa li ħarġet mill-proġett tar-riċerka li qed insemmilek, kienet ukoll li fl-għana jista' jkun hemm dak l-element ta' mentoring, fejn

> **"F'kull rakkont hemm kultura li qajla nagħtu kasha fil-ħajja ta' kuljum. Tiskanta kif l-għannejja, bl-għana tagħhom, jagħtu ħarsa fonda fil-bidliet ekonomiċi, storiċi, kulturali u ambjentali li seħħew f'pajjiżna.**

għannej anzjan, ikollu żagħżugħ li jagħmel żmien mieġħu sakemm jidħol fil-qasam tal-għana.

Fl-għana, l-aktar li tintuża hi l-kitarra, li kienet prodotta lokalment. Illum il-ġurnata li l-produttur ewlieni tagħha m'ghadux magħna, nistgħu nghidu li l-ghana naqset xi ftit mat-telfien tieġħu?

Jista' jkun li affettwat, iżda rridu niftakru kemm għadna naġħtu importanza lill-ilsien Malti, speċjalment għal skopijiet artistiċi u skopijiet ta' sfog u passatemp.

Fl-antik kellna l-palk li kien b'saħħtu. B'xi mod, dan baqa' popolari, iżda l-ghana forsi battiet. Kif thares lejn dan?

L-ghana hi ffurmata minn grupp żgħir ħafna li qed jikkompeti ma' interessi oħra li qed jinbtu, biex ma nġħidux ukoll mad-dinja virtwali. Iżda mil-lat kulturali ma nemminx li biex tiġġieled xi ħaġa għandek tipprova teħdilha postha, iżda naqbel mal-arti tas-sintesi, li tipprova tgħaqqadhom flimkien.

Pereżempju mill-proġett ukoll ħareġ li kien hemm komunikazzjoni bejn l-ghana u l-hip-hop, li hu stil ta' mużika tal-lum. Iżda jista' jkun hemm żwieġ bejn dawn iż-żewġ stili ta' mużika, ghax ghandhom ċerti affarijiet komuni. Pereżempju fil-hip-hop jagħmlu wkoll dak l-element ta' spirtu pront, li jissejjaħ battle. Hemm ukoll l-element tal-kultura indiġena, jew ta' komunità fi grupp etniku partikulari.

Fil-fatt, l-ghana mhix endemika hux hekk?

L-ghana ghandha gheruq Sqallin u Gharab. Illum, minkejja li writnieha, nistgħu nassoċjawha ma' tradizzjonijiet Maltin. U l-fatt li llum l-ghana m'ghadhiex wisq popolari, ma jfissirx li ma tistax issib komunikazzjoni ma' affarijiet li huma aktar kontemporanji sabiex terga' takkwista postha. Nistgħu nsemmu l-interess ta' kull sena fl-Ghanafest. U sar ukoll djalogu ma' rappreżentanti tal-hip-hop u tar-rap f'Malta.

Iżda kemm tara li l-ghana tappella llum il-ġurnata?

Sinċerament inhoss li ma tappellax lill-massa, iżda li tkun tappella lil niċċa ghandha valur. Ma rridux inharsu lejn il-kwantità, iżda lejn il-kwalità. Aktar kmieni semmejtli l-ghana u l-familja. Minkejja li hawn grupp żgħir ta' nies li tappellalhom l-ghana, l-intensità li tappellalhom biha hi kbira. Tant li bil-kwalità gholja u bir-rabta mal-familja, l-ghana ssir stil ta' ħajja.

Ghalhekk, ghall-ghannej l-Ghanafest hi xi ħaġa li fiha valur immens u minkejja li ma jkollokx il-kwantitajiet ikollok il-kwalità gholja fix-xogħol.

U ma tarax li l-ghana Maltija li aktar qawwija fl-Awstralja?

Dan ukoll ħareġ mill-proġett tagħna. l-element ta' legat, li hu mifrux f'pajjiżi oħra, li hu parti mit-tradizzjoni tagħna u li mbagħad komunitajiet Maltin fl-Awstralja jagħtuh valur ghax jorbothom ma' art tweledhom, jew mal-gheruq tagħhom.

U kieku minn dawn it-taqsimiet li semmejt: l-ghana tal-fatt; tal-banju; spirtu pront, l-iktar waħda popolari x'sibt li hi?

Jiddependi l-każ, iżda naħseb li l-inqas popolari hi l-Bormliża, ghax kif tintuża l-lingwa ma tifhimhiex daqsheck. Ara tal-fatt imbagħad, min ihobb l-element ta' storja, ikun aktar miġbud lejha. Min ihobb il-battibekk, anki fuq affarijiet li jkunu qed jiġru bħalissa, imurlek ghall-ispirtu pront. U nemmen li l-mod li bih l-ghana tista' tikseb aktar popolarità, hu bil-battibekk, ghax aħna nies polemikużi, naqbdu fuq il-politika, il-festi, u l-futbol. Ghalhekk l-ghana spirtu pront hi pjattaforma li tassew isservi ghal dawk it-tipi ta' argumenti. Iżda qed tintuża b'dak il-mod? U dak il-potenzjal min se jagħtih il-ħajja?

Taqbel li l-ghana spirtu pront, hi satira?

Iva, jista' jkollha element satiriku. Jiġifieri jekk aħna se nfittxu espressjonijiet artistici li jisilfu ruħhom tajjeb ghas-satira, l-ghana spirtu pront, ghandha dak il-potenzjal ukoll.

Bhala poeżija fl-ghana, jorbot l-istess stil bejn waħda u oħra; rima, ritmu, sillabar?

Iva, dawk huma importanti u l-parteċipanti kienu jiġbduli l-attenzjoni fuqha. Il-punti li konna nqajmu waqt id-diskussjonijiet trid is-sengħa biex tittrasformahom f'ghana tal-fatt, Bormliża jew spirtu pront. Trid ikun hemm it-taqbila, ir-ritmu u l-kwalità tal-vers. Jiġifieri kienet biċċa xogħol iebsa ghall-parteċipanti, li ħarġu bika b'unuri. U nnexxielna niġbru ġabra ta' ghanjiet, li mbagħad wasalna f'punt fejn ghedna kemm se ndumu bejn l-erba' ħitan.

Ħriġtu barra mbagħad?

Ħriġna. Ghamilna programmi fuq ir-radju; attivitajiet waqt il-Campus Fest, fl-Università ta' Malta; kellna konferenza internazzjonali f'Malta dwar l-edukazzjoni tal-poplu (Popular Education Network) u attendew l-ghannejja u l-kittieba anki tad-djaletti. Kien hawn apprezzament shiħ ghax-xogħol tagħhom.

Meta niġu ghall-ghana spirtu pront, iltqajt ma' każi li twasslu l-Qorti?

Jien le, iżda smajt bihom u l-parteċipanti kellhom ħafna esperjenza tagħhom ukoll. Mhux huma personali, iżda nies oħra. Aħna konna noqoġħdu attent meta nsemmu terzi persuni, ghax bħala riċerka kellna kwistjonijiet etiċi. Ghalhekk qgħadna attenti, li jekk bejnietna nsemmu terzi persuni li ma tawx il-kunsens tagħhom li jkunu involuti f'dan il-proġett, ma nirreferux ghalihom b'isimhom u dak li jintqal hemm ġew ma joħroġx barra sakemm mhux b'attenzjoni ghal kwistjonijiet etiċi.

Jiġifieri kif thares lejn l-ghana fil-kuntest ta' hajjitna u minn dak li jirrakkuntaw l-ghannejja?

F'kull rakkont hemm kultura li qajla nagħtu kasha fil-ħajja ta' kuljum. Tiskanta kif l-ghannejja, bl-ghana tagħhom, jagħtu ħarsa fonda fil-bidliet ekonomiċi, storiċi, kulturali u ambjentali li seħħew f'pajjiżna.

Pereżempju parteċipant kiteb poeżija bid-djalett fuq wieħed li miet vittma ta' splużjoni. Kellu fissazzjoni ghall-iġjene ta' jdejh; u kien dilettant fit-tfaddil tas-sapun, ghax dejjem ried li meta jxomm idejh ikunu jfuhu, minkejja li jaħdem qalb iż-żejt u l-kimika. U din ix-xi ħaġa setgħu kienu jafuha biss il-familjari tieġħu u jekk ma tinkitibx, tintilef.

X'tara li marret lura l-aktar fl-ghana, il-kitba ghaliha jew id-daqq?

Naħseb li l-kitba, ghax biex tikteb ghana oriġinali kemm issib? Ghanja lesta tista' taqbad u ddoqha xhin trid, sakemm tibqa' ssib min jaf idoqqha u min jaf jghanniha. Imbagħad ghandek min jikteb biss jew jghanni biss.

X'kien li ghażilt l-ghana?

Proprjament l-ghana ghażiltni. Xtaqt naghmel studju fuq edukazzjoni li ġejja mill-gheruq. Bdejt b'case study u ridt komunità attiva u sibt il-komunità taż-Żejtun, li ghandha l-ghana ghal qalbha. L-uniku kuntatt li kelli mal-ghana sa dak il-punt kien li ġieli kont nisma' programm nhar ta' Ħadd fuq ir-radju. Ladarba sabuni l-ghana u ż-Żejtun bdejt il-proġett u tgħallimt affarijiet li qatt ma kont ħlomt bihom.